

Üreticilerin Kırsaldan Göç Etme Düşünceleri ve Buğday Üretimi Üzerine Olası Etkisi

Rahmi TAŞCI*¹, Sinem TARHAN TEK¹, Erkan SÖYLEMEZ¹, Belma ÖZERCAN¹,
Tuğçe HAMARAT BALATLI¹, Sevinç KARABAK¹, Merve BOLAT¹,
Turgut ORMAN¹, Gökhan KILIÇ²

¹Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü / Tarım Ekonomisi Bölümü / Ankara

²Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü / Buğday Islah Birimi / Ankara

*Sorumlu Yazar: rahmi.tasci@tarimorman.gov.tr

Geliş Tarihi: 04.05.2023 Düzeltme Geliş Tarihi: 10.07.2023 Kabul Tarihi: 10.08.2023

ÖZ

Bu çalışmada; Türkiye'nin Orta Anadolu ve Batı Geçit Bölgelerinde bulunan Ankara, Kayseri, Yozgat, Çankırı, Kırıkkale, Eskişehir ve Afyonkarahisar illerinde buğday üretimi yapan tarım işletmelerinin; çiftçiliği sürdürme, buğday üretimine devam etme ve kırsaldan göç etme düşünceleri incelenmiştir. Buğday Türkiye'nin sosyal, kültürel, ekonomik ve sanayi yapısına doğrudan etki eden bir bitki olmasının yanında buğday ve buğdayın işlenmesiyle yapılan ekmek, makarna, bisküvi ve bulgur, ülke insanlarının en vazgeçilmez besinleri arasında yer almaktadır. Tarımsal mekanizasyonun gelişmesi ile birlikte buğday üretiminde insan işgücüne olan ihtiyaç günden güne daha da azalmaktadır. Bu nedenle; toprak hazırlığı, ekim, gübreleme, ilaçlama ve hasat süreçlerinde makineleşmenin sağladığı kolaylıklar ile üreticilerin buğday üretimini sürdürürken, tarlasının bulunduğu fiziksel alanda ikamet etmesinin bağlayıcılığı da azalmaktadır. Bağlayıcılığın azalması ve ekonomik ve sosyal faktörlerin de etkisi ile üreticilerin köyden kente göç etme isteği güçlenmektedir. Bu çalışma; Ankara, Kayseri, Yozgat, Çankırı, Kırıkkale, Eskişehir ve Afyonkarahisar illerinde 2022 yılında hasat sonrası 564 buğday üreticisi ile anket yoluyla alınan veriler ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda; üreticilerin %70,9'unun bu yıldan sonra da kesinlikle çiftçiliğe devam edeceği ve %69,5'inin ise kesinlikle buğday üretimini sürdüreceği belirlenirken, kırsaldan göç etme düşüncesi olan üreticilerin oranı ise %2,3 olarak bulunmuştur. Araştırma yapılan illerde buğday üreticilerinin arasında göç etme fikrinde olanların; halen köyde hayvancılık faaliyetinin bulunmadığı ve genellikle göç edecekleri ilçe ve illerden buğday üretimini sürdürme niyetinde oldukları belirlenmiştir. Bu verilerle birlikte; Orta Anadolu ve Batı Geçit Bölgelerinde buğday üreticilerinin yakın ilçe ve illere yapacakları göçün, bu bölgedeki buğday üretimini önemli bir boyutta etkilemeyeceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Buğday üreticileri, kırsaldan göç, Orta Anadolu, Batı Geçit Bölgesi

Rural Migration Considerations of Producers and Possible Impact on Wheat Production

ABSTRACT

In this study, agricultural enterprises producing wheat in Ankara, Kayseri, Yozgat, Çankırı, Kırıkkale, Eskişehir, and Afyonkarahisar provinces located in the Central Anatolian and Western Transitional Regions of Türkiye were interviewed in order to take their opinion on the continuation of farming, producing wheat and migrating from the rural to urban. Wheat is a plant that directly affects the social, cultural, economic and industrial structure of Türkiye. Bread, pasta, biscuits and bulgur made from raw and processed wheat are among the most indispensable foods in Turkish society. As a consequence of the development seen in agricultural mechanization, the need for labor in wheat production areas decreases day by day. As wheat is appropriate to be produced by using mechanization in soil preparation, planting, fertilization, spraying, and

harvesting; the obligation of producers to reside in the area where their field is located decreases. Based on reduced necessities of living close to agricultural lands and other economic and social factors, the desire of the producers to migrate from the village to the city centers is strengthened. This study was carried out with the data obtained through a survey made with 564 wheat producers in Ankara, Kayseri, Yozgat, Çankırı, Kırıkkale, Eskişehir, and Afyonkarahisar provinces in 2022. As a result of the research, it was determined that 70.9% of the producers would definitely continue farming after this year and 69.5% would definitely continue to produce wheat, while the rate of producers who have the idea of emigrating from the countryside was 2.3%. The results indicated that those with the idea of emigration intend to continue to produce wheat from the districts and provinces they will migrate since they do not have any livestock. Results also indicated that migration of wheat producers to nearby districts and provinces in the Central Anatolia and Western Transitional Regions would not affect wheat production to a significant extent.

Key words: Wheat producers, rural emigration, Central Anatolian, Western Transitional Region

GİRİŞ

Buğday stratejik bir ürün olarak, çağlar boyunca insan beslenmesindeki önemini koruyan bir tahıl olmuştur. Buğday ve buğdayın öğütülmesi ile elde edilen ürünler; gıda sektöründe pek çok gıda maddesinin üretiminde kullanılırken, farklı sanayi dallarında da hammadde olarak değerlendirilmektedir (Bilgiçli ve Soylu, 2016). Buğdayın tarihi, günümüzden yaklaşık 10 bin yıl öncesine dayanmaktadır ve ekonomik değerinin yanı sıra geçmişten günümüze insan ile bir tarih ve kültür işbirliğine sahiptir (Karabak ve Kan 2021). Tüm dünyanın ve özellikle Türkiye'nin beslenmesinde önemli bir yeri olan buğday "Bereketli Hilal"de kültüre alınmış ve yerleşik hayata geçişte büyük bir rol oynamıştır. Anadolu, tarımın ilk yapıldığı önemli yörelerden biri olup Anadolu halkı, bugüne kadar süregelen zengin bir buğday kültürünü geliştirmişlerdir (Zencirci, 2015).

Buğday dünyada birçok ülke için bir güç kaynağı ve geleceğin garantisi olarak görülürken, ayrıca kutsal bir ürün olarak da değer kazanmıştır. Zamanla evrensel bir sembol haline gelmiş ve birçok kültürde bereketi, üretkenliği, tohumu, yeniden doğuşu temsil etmektedir (Karabak ve Kan, 2021). Bu bakış ve değer, buğday üretiminin sürdürülmesinde önemli bir paya sahiptir.

Küresel düzeyde meydana gelen tehlikeler, riskler, krizler nedeniyle gıda güvencesi artık stratejik bir boyuta ulaşmıştır. Gıda güvencesinin en önemli bileşenlerinden biri üretimde sürdürülebilirliktir. Kırsal kalkınmanın sağlanması, tarımsal üretimin sürdürülmesi bu noktada kilit rol almaktadır. Ülkeler, gıda güvencesi için öncelikle stratejik ürünler üzerinde siyasi, ticari tedbirler geliştirmeye çalışmaktadır. Bu ürünlerden biri olan buğday, ülkemiz için de gıda güvencesi açısından stratejik öneme sahiptir. Dünya buğday üretimi 2021-2022 üretim sezonunda 779.210.000 ton (USDA, 2023), Türkiye'de aynı dönemde buğday üretim miktarı 17.650.000 ton seviyesinde gerçekleşmiştir. Türkiye buğday üretiminde, bir önceki 2020-2021 üretim dönemine göre 2021-2022 üretim döneminde yaklaşık %14 oranında düşüş kaydedilmiştir. 2021-2022 üretim döneminde kendine yeterlilik oranı %102,3 iken 2020-2021 üretim döneminde bu oran %87,3'e düşmüştür (TÜİK,2023). Türkiye, tarımsal sanayinin önemli bir hammaddesi olarak özellikle buğday ve mamullerinde dünyada dış ticaretinde büyük bir paya sahiptir. Dünya makarna üretiminde üçüncü sırada, ihracatında ikinci, bulgur, irmik ve un ihracatında ise ilk sırada yer almaktadır (TMSD, 2022; TOB, 2023). Bu açıdan değerlendirildiğinde, üretimde devamlılığın önemli olduğu görülmektedir. 2022 yılında 1990 yılına göre Türkiye buğday üretiminde yaklaşık %30 oranında bir azalma kaydedilmiştir. Teknolojide yaşanan gelişmeler, tarımsal alt yapıdaki değişimler, ekonomik nedenler gibi birçok faktör tarımsal üretim desenini belirlemekte ve üretimde devamlılığı etkilemektedir. Bu faktörlerden biri de kırsal alandan kentsel alanlara göç hareketidir. İnsan ve insana dair olanı değerli ve anlamlı kılan, bunların buldukları mekânla kurduğu bağıdır ve göç, insan ile mekân arasındaki bu bağı zedeleyen önemli bir faktördür (Ekici ve Tuncel, 2015). Buğday ve insan arasında da benzer bir bağ olmasına rağmen sosyal ve ekonomik faktörler de bu bağı zayıflatmaktadır.

Türk Dil Kurumuna göre göç; ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi olarak açıklanmaktadır. Kırsal göçü ise Gürbüz ve Karabulut (2008); kırsal alanlardaki yerleşmelerden kentlere doğru olan nüfus hareketleri olarak tanımlamışlardır. Kırsal göç, gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de toplumsal ve ekonomik gelişim ile değişimin en önemli belirleyici unsurlarından birisidir (Güreşçi ve Yurttaş, 2008).

Kırsal göç konusunda Güreşçi (2009) yaptığı çalışmada gelişmekte olan ülkelerde kırsal göç sorununu genel bir bakış açısı içerisinde değerlendirmiş ve Türkiye'de kırsal göç ile tarım politikası arasında sıkı bir ilişkinin olduğunu vurgulamıştır. Birçok çalışma kırdan kente göçün nedenleri ve bu durumun tarımsal üretim üzerine etkilerinden bahsetmiştir (Kutlar, 2014; Yalçın ve Kara, 2016; Yılmaz, 2019). Demir (2019) yaptığı çalışmada kırsal göç sonucunda kentlerde ve köylerde yaşanan sorunlardan bahsederek çözüm önerilerinde bulunmuştur.

Ahsan ve Duman (2022) Bitlis ili Adilcevaz ilçesinden göç eden 320 genç ile yaptıkları anket çalışmasında; gençlerin yaklaşık %78'inin göç etmesinde önceden göç etmiş akrabalarından aldıkları olumlu görüşlerin etkili olduğunu bildirmişlerdir. Araştırma sonucunda; genç nüfusun ilçede çok az olduğu ya da neredeyse hiç olmadığı ve işgücü varlığının azaldığı, buna bağlı olarak da tarım sektörünün gelişmesinde önemli sorunların olduğunu ifade etmişlerdir.

Bu çalışmada araştırma yapılan illerde son 5 yıllık dönemde göç durumu incelenmiş ve illerin 2017-2018 döneminden 2021-2022 dönemine kadar net göçleri Çizelge 1'de gösterilmiştir. Özellikle 2020-2021 dönemine kadar Ankara, Eskişehir ve Kayseri büyükşehirler olarak göç alırken, 2021-2022 döneminde Ankara ve Kayseri'nin de göç verdiği görülmektedir. Diğer illerde ise 2021-2022 dönemine kadar göç veren illerin bu dönemde göç aldığı ve incelenen iller arasında en fazla (28.027) Çankırı ilinde gerçekleştiği görülmüştür.

Çizelge 1. Araştırma Yapılan İllerde Dönemlere Göre Net Göç

İl	Dönem				
	2017-2018	2018-2019	2019-2020	2020-2021	2021-2022
Afyonkarahisar	- 1.758	- 684	- 995	- 3.188	1.927
Ankara	27.192	32.098	11.997	57.280	- 37.365
Çankırı	- 412	2.831	- 2.659	- 20.894	28.027
Eskişehir	7.512	5.244	- 157	7.214	3.049
Kayseri	- 528	713	1.733	1.566	- 9.357
Yozgat	- 2.462	- 4.608	- 3.495	- 7.244	3.191
Kırıkkale	- 58	- 2.738	- 4.424	- 5.917	5.499

Kaynak: TÜİK, 2022a. (Erişim Tarihi 28.03.2023)

Çalışma yapılan büyükşehir dışındaki Afyonkarahisar, Çankırı, Kırıkkale ve Yozgat illerinde 2022 yılında 2018 yılına oranla belde ve köylerdeki nüfusun azaldığı, il ve ilçe merkezlerinde arttığı görülmüştür. Belde ve köylerdeki azalmanın en fazla Çankırı ve Kırıkkale illerinde sırasıyla %31.7 ve %20.5 oranında olduğu belirlenmiştir (Çizelge 2). Türkiye genelinde 2018 yılında belde ve köy nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı %7.7'den 2022 yılında %6.6'ya inmiştir. 2012 yılında yürürlüğe giren 6360 sayılı Kanun ile büyükşehir belediyesi statüsündeki köylerin tüzel kişilikleri kaldırılarak, köyler mahalle olarak buldukları ilçe belediyelerine bağlandığından, bu tarihten itibaren büyükşehirler için belde ve köy nüfus kayıtları bulunmamaktadır. Seçilen illerde köy nüfusundaki azalmalar, il içinde göçün kırdan kente doğru devam ettiğini göstermektedir.

Çizelge 2. Araştırma Yapılan İllerde 2018 Yılına Göre 2022 Yılında Belde ve Köy Nüfusundaki Değişim

	2018		2022		2022 yılının 2018 yılına göre değişim oranı (%)	
	İl ve ilçe merkezleri	Belde ve köyler	İl ve ilçe merkezleri	Belde ve köyler	İl ve ilçe merkezleri	Belde ve köyler
Afyonkarahisar	424.667	300.901	461.436	286.119	8.7	-4.9
Ankara	5.503.985	-	5.782.285	-	5.1	
Çankırı	132.297	84.065	138.352	57.414	4.6	-31.7
Eskişehir	871.187	-	906.617	-	4.1	
Kayseri	1.389.680	-	1.441.523	-	3.7	
Kırıkkale	245.458	41.144	244.346	32.700	-0.5	-20.5
Yozgat	270.658	154.323	276.545	141.897	2.2	-8.1

Kaynak: TÜİK, 2022b (Erişim Tarihi 28.03.2023)

Son 5 yıllık nüfus değişimine paralel olarak buğday hasat alanında bir değişim olup olmadığı incelendiğinde ise; Çankırı ili dışında, 2018 yılı buğday hasat edilen alana göre 2022 yılı buğday hasat edilen alanda ortalama %10.5 oranında bir azalma, Çankırı ilinde %12.7 artış gerçekleşmiştir (Çizelge 3). Hasat edilen buğday alanlarındaki azalmaya daha fazla gelir elde etmek amacıyla farklı ürünlere yönelim ve göç olgusu birçok

faktör neden olmaktadır. Araştırma yapılan bu illerin Türkiye buğday hasat edilen alan içinde payı 2022 yılında toplam %20.1 seviyesindedir ve iller arasında Ankara ve Yozgat en fazla paya sahiptir.

Çizelge 3. Araştırma Yapılan İllerde Son Beş Yıllık Buğday Hasat Alanları (Dekar)

İller	2018	2019	2020	2021	2022	5 yıllık değişim oranı %	2022 yılı Türkiye içindeki (%)
Afyonkarahisar	1.628.556	1.656.605	1.616.044	1.664.500	1.559.235	-4.3	2.4
Ankara	4.640.150	4.163.006	3.611.680	3.672.185	3.635.583	-21.7	5.5
Çankırı	909.402	886.332	893.652	1.000.584	1.024.604	12.7	1.5
Eskişehir	1.822.210	1.853.427	1.698.174	1.620.807	1.567.184	-14.0	2.4
Kayseri	1.702.048	1.664.503	1.847.301	1.642.845	1.681.008	-1.2	2.5
Kırıkkale	1.178.475	1.118.164	1.060.502	957.359	1.002.292	-15.0	1.5
Yozgat	3.094.615	2.884.077	2.629.558	2.762.435	2.884.423	-6.8	4.4
TOPLAM	14.975.456	14.226.114	13.356.911	13.320.715	13.354.329	-10.8	20.1
TÜRKİYE	72.992.701	68.463.271	69.222.364	67.446.655	66.287.386	-9.2	

Kaynak: TÜİK, 2022c (Erişim Tarihi: 24.02.2023)

İllerin, 2022 yılı Türkiye buğday üretimindeki payı ise toplam %17.3 olup, Ankara ve Yozgat en fazla paya sahip illerdir. Araştırma alanında Ankara, Eskişehir, Kayseri, Kırıkkale ve Yozgat illerinde buğday üretim miktarında 2022 yılında 2018 yılına oranla ortalama %10.9 oranında azalma, Afyonkarahisar ve Çankırı illerinde ise ortalama %14.8 oranında üretim miktarında artış gerçekleşmiştir (Çizelge 4).

Çizelge 4. Araştırma Yapılan İllerde Son Beş Yıllık Buğday Üretimi (ton)

İller	2018	2019	2020	2021	2022	5 yıllık değişim oranı %	2022 yılı Türkiye içindeki (%)
Afyonkarahisar	437.185	435.764	468.991	387.268	531.031	21.5	2.7
Ankara	1.093.264	1.053.032	974.528	609.592	896.418	-18.0	4.5
Çankırı	228.854	238.676	227.171	179.892	247.562	8.2	1.3
Eskişehir	531.121	507.665	463.714	393.836	452.894	-14.7	2.3
Kayseri	413.282	395.502	438.486	350.995	397.511	-3.8	2.0
Kırıkkale	275.548	252.529	226.473	113.568	226.387	-17.8	1.2
Yozgat	670.513	553.601	606.758	437.245	669.114	-0.2	3.4
TOPLAM	3.649.767	3.436.769	3.406.121	2.472.396	3.420.917	-6.3	17.3
TÜRKİYE	20.000.000	19.500.000	20.500.000	17.650.000	19.750.000	-1.25	

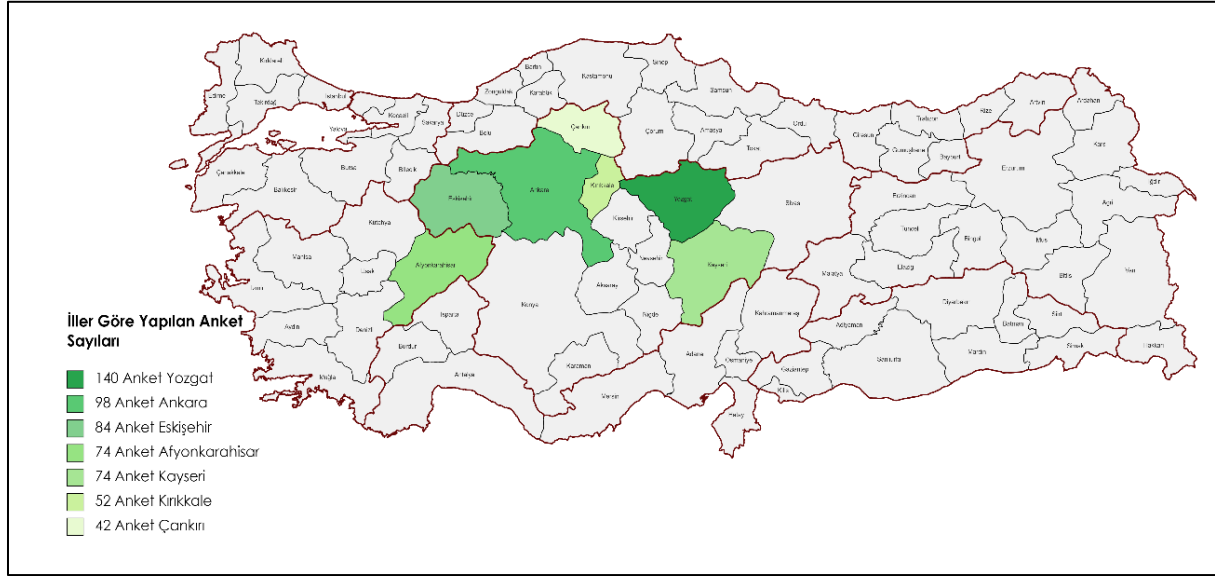
Kaynak: TÜİK, 2022 c (Erişim Tarihi: 24.02.2023)

Kırsal göç ile tarım arasındaki ilişki ve buğdayın stratejik, ekonomik, sosyolojik önemi dikkate alınarak üreticilerin göç eğilimlerinin ve üretimde sürdürülebilirliğe etkisinin bilinerek politikalara yön verilmesi önem taşımaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'nin buğday üretiminde önemli bir yere sahip olan Orta Anadolu ve Batı Geçit Bölgesinde bulunan yedi ilde buğday üretimi yapan tarım işletmelerinin kırsaldan kente göç etme düşünceleri, göç etmeleri durumunda buğday üretimlerini sürdürüp sürdürmemeye konusundaki kararları ve göç etmeleri halinde buğday ekim alanları üzerinde nasıl bir değerlendirme yapacakları araştırılmıştır.

MATERYAL ve METOT

Bu araştırma sonuçları, TAGEM tarafından desteklenen "TAGEM Tarafından Geliştirilen Buğday Çeşitlerinin Üretici Memnuniyeti Açısından Değerlendirilmesi ve Takibi" isimli ülkesel boyutta 30 ilde yürütülen projenin Orta Anadolu ve Batı Geçit Bölgelerinde yer alan Ankara, Kayseri, Yozgat, Çankırı, Kırıkkale, Eskişehir ve Afyonkarahisar illerinde buğday üretimi yapan tarım işletmelerinden elde edilen verilerden üretilmiştir. Örneklem yapabilmek için evrenin büyüklüğünün bilinmemesi ve TAGEM buğday çeşitlerini kullanan üreticilerin

kayıtları ve nicel bir verisine ulaşmak mümkün olmadığından bu araştırmada olasılıklı olmayan örnekleme çeşitlerinden kartopu örnekleme yöntemi ile zincirleme ulaşım prensibi kullanılmıştır. Metodun seçiminde, kayıtlı olmayan buğday çeşidi kullanan üreticilerin belirlenmesinin zorluğundan hareketle ulaşılan ilk üretici vasıtasıyla diğerine ulaşılmasına dikkat edilmiştir. Ülkesel projenin toplam örnekleme sayısı hedefi 2500 olup, illerin buğday ekim alanlarının büyüklüğüne göre yapılan oransal dağılımda bu çalışmada yer alan 7 ilin örnekleme sayısı; 564 olarak belirlenmiştir. Çalışma kapsamında araştırma yapılan iller Şekil 1’de gösterilmiştir. Saha çalışmalarında kartopu modeline göre ulaşılması hedeflenen 7 ilde 564 adet TAGEM’e ait buğday çeşidi üreten işletmeye; bu illerin 34 ilçesinde ulaşılmış ve araştırma ekibi tarafından 2022 yılı Ağustos-Ekim ayında yüz yüze görüşülerek anketler tamamlanmıştır. Bu çalışmada ise araştırma alanında; buğday üreticilerine yöneltilen çiftçiliği sürdürme, buğday üretimini sürdürme ve kırsaldan göç etme düşünceleri ile ilgili sorular ile ilgili analiz ve değerlendirmeler ele alınmıştır.

Şekil 1. Araştırma Yapılan İller

Çalışmada incelenen illerde anket yapılan ilçeler ve anket sayıları Çizelge 5’te gösterilmiştir. Toplam 7 il, 34 ilçede 564 üretici ile anket yapılmıştır.

Çizelge 5. Araştırma Yapılan İller, İlçeler ve Anket Sayıları

İller	İlçeler	Anket sayısı	%
Afyonkarahisar	Merkez, Şuhut, Sinanpaşa, Sandıklı, Emirdağ	74	13.1
Ankara	Akyurt, Çubuk, Kahramankazan, Sincan, Gölbaşı, Haymana, Nallıhan, Çankaya, Ayaş, Bala	98	17.4
Çankırı	Merkez, Atkaracalar, Kurşunlu	42	7.4
Eskişehir	Tepebaşı, Çifteler, Alpu, Seyitgazi, Odunpazarı	84	14.9
Kayseri	Bünyan, Pınarbaşı, Sarioğlan	74	13.1
Kırıkkale	Bahşılı, Yahşihan, Karakeçili, Keskin	52	9.2
Yozgat	Merkez, Sarıkaya, Boğazlıyan, Yerköy	140	24.8
Toplam	34 ilçe	564	100

Verilerin değerlendirilmesinde; tanımlayıcı istatistikler, demografik özelliklerin değerlendirilmesinde frekans dağılım tabloları, buğday üreticilerinin çiftçiliğe ve buğday üretimine devam etme düşünceleri, köyden göç etme düşüncelerinin değerlendirilmesinde ise 5’li likert tipi sorular (1:Kesinlikle katılmıyorum 2:Katılmıyorum 3:Kararsızım 4:Katılıyorum 5:Kesinlikle katılıyorum) kullanılmıştır.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Köyden kente göç, nedenleri ve sonuçları birlikte ele alındığında; Türkiye'nin önemli bir ekonomik ve sosyal olayı olarak değerlendirilebilmektedir (Güreşçi, 2011). Kırsal göçü hızlandıran veya ortaya çıkaran etmenler köyün itici ve kentten çekici güçleri olarak değerlendirilebilir. Kırsal nüfusu köyden ve tarımdan uzaklaştıran; makineleşmeyle gizli işsizliğin artması, tarımsal gelirlerin azalması, toprakların parçalanması, nüfus artışı, köyün refah seviyesinin düşmesi, terör ve kan davası gibi etkenler köyün itici güçlerinden bazılarıdır. Bu itici güçlerle beraber, kentte iş, eğitim, sağlık olanaklarının kırsala göre daha fazla olması ve yaşam kalitesinin artacağına olan inanç gibi kentten çekici güçleri de devreye girince iç göç hızı artmaktadır (Sevinç ve ark., 2018). Sosyo-ekonomik koşullar, iş olanaklarının fazla ve çeşitli olması, altyapı hizmetlerinin gelişmiş olması, yaşanabilir modern bir hayatın olması, eğitim ve sağlık olanaklarına erişimin kolay olması kırsaldan kente göçü cazip kılan çekici faktörler arasındadır (Kızılaslan ve Arslan, 2022).

Orta Anadolu ve Batı Geçit Bölgesinde buğday üreticileri, kırsalı dönemlik olarak terk etme zamanını buğdayın yetiştirme takvimini dikkate alarak; toprak hazırlığı, gübreleme, ilaçlama ve hasat dönemlerine göre planlamaktadırlar. Ekim ve Kasım aylarında buğday ekimi tamamlandıktan sonra il, ilçe ve büyükşehir merkezlerine giden üreticilerin aileleri ile birlikte Nisan ayında buğdayın üst gübrelemesi ve yabancı ot ilaçlamasının yapılma döneminde tekrar döndükleri belirlenmiştir. Temmuz ve Ağustos aylarında buğdayın hasat ve pazarlama işlemlerini tamamladıktan ve yeni üretim sezonu için tohumluk, gübre, ilaç gibi girdilerini tedarik ettikten sonra Ekim ve Kasım aylarında buğday ekimini gerçekleştirerek, tekrar kentlere gittikleri görülmüştür. Zencirci (2015), yıl boyu harcanan emeğin karşılığının alındığı ve gelecek yılın beslenmesinin garantisi olan hasadın, her zaman ve her toplumda merak ve heyecanla beklenen bir olay olduğunu vurgulamıştır. Çalışma yapılan bölgede de buğday yetiştirme takvimi ile uyumlu hale getirilen bu sosyal hareketlilik döngüsü, bölgede yaşayan üreticiler için buğday üretiminin ekonomik, sosyal, kültürel ve geleneksel yaşamın bir parçası olduğunu kanıtlar niteliktedir. Aytekin (2019) yaptığı çalışmada, Kırıkkale ilinin kırsalından şehirlere yapılan göçün en önemli sebepleri arasında ilin Ankara'ya yakın olmasının önemli faktör olduğunu belirtmiştir.

Demografik Özellikler

Anket yapılan üreticilerin yaş ortalaması 53.7 olup üreticilerin yaş ortalamasının en düşük (48.1) olduğu il Kayseri, en yüksek (57.6) olduğu il de Çankırı ilidir. (Çizelge 6). Ortalama hane halkı büyüklüğü 2.5 kişi olup, en düşük (1.0) Çankırı, en yüksek (4.8) Afyonkarahisar ve Kayseri illeridir.

Çizelge 6. Araştırma Yapılan İllerde Üreticilerin Yaş Ortalaması

İller	Yaş ortalaması	En küçük	En büyük
Afyonkarahisar	54.1	23	78
Ankara	53.2	28	82
Çankırı	57.6	26	85
Eskişehir	53.3	27	76
Kayseri	48.1	22	84
Kırıkkale	53.1	22	82
Yozgat	56.1	30	83
Genel ortalama	53.7	22	85

Üreticilerin çiftçilik deneyimi ortalama 31.8 yıl, buğday üreticiliği deneyimi 30.8 yıl olup, buğday üreticiliğindeki tecrübeleri ise, çiftçilik deneyimleri ile benzerlikler göstermektedir. Bu sonuç; incelenen işletmelerde, üreticilerin çiftçilik deneyimlerinin buğday üretimi ile başladığını göstermektedir. 7 ilde anket yapılan 564 üreticinin %44.7'si ilkököl mezunu, %24.6'sı lise ve %20.9'u ortaokul mezunudur (Çizelge 7).

Çizelge 7. Araştırma Yapılan İllerde Üreticilerin Eğitim Durumları (%)

İller	Okuryazar değil	İlkokul	Ortaokul	Lise	MYO	Üniversite	Lisans üstü	Genel
Yozgat	0.1	10.8	5.5	6	0.4	1.2	0.7	24.7
Ankara	0.2	9	3.2	3	0.7	1.1	0.2	17.4
Eskişehir	-	5.3	2.7	4.8	0.7	1.1	0.4	15.0
Kayseri	-	4.8	2.2	5.1	0.2	0.5	-	12.8
Afyonkarahisar	0.2	6.4	4.4	1.8	-	0.2	0.2	13.2
Kırıkkale	-	4.6	1.8	2	0.4	0.5	-	9.3
Çankırı	0.1	3.7	0.9	2	-	0.7	0.2	7.6

Genel ortalama	0.5	44.7	20.9	24.6	2.3	5.3	1.6	100.0
-----------------------	-----	------	------	------	-----	-----	-----	-------

Üreticilerin %68.4'ü köyde, %17.7'si ilçede, %6.7'si ilde ikamet ederken; il, ilçe ve büyükşehirde ikamet eden üreticiler (%27.4) yılın belli dönemlerinde köylerine gelerek üretimlerini devam ettirmektedir (Çizelge 8).

Çizelge 8. Üreticilerin Yılın 6 Ayından Daha Fazla İkamet Ettiği Yer

İller	Frekans Dağılımı ve Oranı	Köy	Mahalle	Kasaba	İlçe	İl	Büyükşehir	Toplam
Afyonkarahisar	Frekans	56	1	9	8	-	-	74
	%	75.7	1.4	12.1	10.8	-	-	100.0
Ankara	Frekans	52	6	-	33	4	3	98
	%	53.1	6.1	-	33.6	4.1	3.1	100.0
Eskişehir	Frekans	60	-	-	14	4	6	84
	%	71.4	-	-	16.7	4.8	7.1	100.0
Çankırı	Frekans	27	-	-	5	3	7	42
	%	64.3	-	-	11.9	7.1	16.7	100.0
Kayseri	Frekans	60	1	-	10	2	1	74
	%	81.1	1.4	-	13.4	2.7	1.4	100.0
Kırıkkale	Frekans	35	-	3	11	3	-	52
	%	67.3	-	5.8	21.2	5.8	-	100.0
Yozgat	Frekans	96	1	2	19	32	-	140
	%	68.6	0.7	1.4	13.6	15.7	-	100.0
Toplam	Frekans	386	9	14	100	38	17	564
	%	68.4	1.6	2.6	17.7	6.7	3.0	100.0

Araştırma alanında görüşülen üreticilerin %96.6'sının sosyal güvencelerinin olduğu belirlenmiş olup bunların %35.6'sı Bağ-Kur'a, %22.4'ü SSK'ya, %17.4'ü Tarım Bağ-Kur'a ve %16.1'i ise Emekli Sandığı'na bağlı oldukları görülmüştür. Tarım dışı bir ek gelire sahip üretici oranı %73.7'dir. Tarım dışı gelire sahip olduğunu belirten üreticilerin %60.4'ü emeklilikten gelir elde etmektedir. Ayrıca üreticilerin %98.8'inin bir veya daha fazla üretici örgütüne üyeliği bulunmaktadır.

Üreticilerin Çiftçiliğe ve Buğday Üretimine Devam Etme Düşünceleri

Anket yapılan üreticilere 2023 yılından itibaren çiftçiliğe devam edip etmeyeceği yönündeki düşünceleri sorulmuş ve sonuçlar değerlendirildiğinde; Yozgat'taki buğday üreticilerinin %95.7'si, Ankara'daki üreticilerin %90.8'i, Eskişehir'deki üreticilerin tamamı, Kayseri'deki üreticilerin %90.6'sı, Afyonkarahisar'daki üreticilerin %93.2'si, Kırıkkale'deki üreticilerin %76.9'u ve Çankırı'daki üreticilerin de %88.1'i çiftçiliğe devam edeceklerini ifade etmişlerdir. Bu 7 ili kapsayan çalışma alanında görüşülen 564 üreticinin fikirlerine genel olarak bakıldığında; %96.3'ünün çiftçiliğe devam etme düşüncesinde oldukları görülmektedir (Çizelge 9).

Çizelge 9. Üreticilerin 2023 Yılından Sonra Çiftçiliğe Devam Etme Düşüncesi (%)

İller	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam
	1	2	3	4	5	
Yozgat	-	1.4	2.9	11.4	84.3	100.0
Ankara	5.1	1.0	3.1	68.4	22.4	100.0
Eskişehir	-	-	-	2.4	97.6	100.0
Kayseri	1.4	2.7	5.3	1.4	89.2	100.0
Afyonkarahisar	4.1	1.4	1.4	8.0	85.1	100.0
Kırıkkale	1.9	1.9	19.3	50.0	26.9	100.0
Çankırı	2.4	2.4	7.1	4.8	83.3	100.0
Ortalama	2.0	1.4	4.4	21.3	70.9	100.0

Buğday üretimine devam etme düşünceleri sorulduğunda ise; üreticilerin %91.3'ü buğday üretimine devam edeceklerini belirtmişlerdir. İl bazında değerlendirildiğinde; Yozgat'taki buğday üreticilerinin %95'i, Ankara'daki üreticilerin %86.7'si, Eskişehir'deki üreticilerin %96.5'i, Kayseri'deki üreticilerin %89.2'si, Afyonkarahisar'daki üreticilerin %91.9'u, Kırıkkale'deki üreticilerin %84.6'sı ve Çankırı'daki üreticilerin de %90.5'i buğday üretimine devam edeceklerini ifade etmişlerdir (Çizelge 10). Bu sonuç, çalışma alanındaki buğday üreticilerinin hem çiftçiliği hem de buğday üretimini sürdürme noktasındaki düşünce ve kararlılıklarının paralellik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Çizelge 10. Üreticilerin 2023 Yılından Sonra Buğday Üretimine Devam Etme Düşüncesi (%)

İller	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam
	1	2	3	4	5	
Yozgat	0.7	1.4	2.9	11.4	83.6	100.0
Ankara	4.1	3.1	6.1	64.3	22.4	100.0
Eskişehir	1.2	2.3	-	3.6	92.9	100.0
Kayseri	2.7	2.7	5.4	1.4	87.8	100.0
Afyonkarahisar	6.8	-	1.4	8.0	83.8	100.0
Kırıkkale	1.9	3.9	9.6	57.7	26.9	100.0
Çankırı	2.4	2.4	4.8	9.5	81.0	100.0
Ortalama	2.7	2.1	3.9	21.8	69.5	100.0

Üreticilerin Köyden Göç Etme Düşüncesi

Çalışmada; üreticilere köyden göç etme düşünceleri olup olmadığı sorulmuş ve Yozgat'taki buğday üreticilerinin %95'i, Ankara'daki üreticilerin %90.9'u, Eskişehir'deki üreticilerin tamamı, Kayseri'deki üreticilerin %93.2'si, Afyonkarahisar'daki üreticilerin %91.9'u, Kırıkkale'deki üreticilerin %78.8'i ve Çankırı'daki üreticilerin de %97.6'sı göç etmeyi düşünmediklerini ifade etmişlerdir. Çalışma alanı genel olarak değerlendirildiğinde; üreticilerin %93.1'inin köyden göç etme gibi bir düşüncelerinin olmadığı, %2.7'sinin de bu konuda kararsız olduğu görülmektedir (Çizelge 11). Üreticilerin %4.2'si göç etme düşüncesinde olup bu üreticilerin %73.9'u köy ve mahalle, %26.1'i kasaba, ilçe ve büyükşehirde ikamet ettikleri belirlenmiştir. Kırsaldan göç etme düşüncesi olan üreticilerin yaş ortalaması 50.1 olarak belirlenmiş ve %47.8'inin ilkökul, %34.8'inin meslek yüksekokulu, %17.4'ünün ise lise mezunu olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 11. Üreticilerin Köyden Göç Etme Düşünceleri (%)

İller	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam
	1	2	3	4	5	
Yozgat	85.7	9.3	2.9	1.4	0.7	100.0
Ankara	42.9	48.0	1.0	5.0	3.1	100.0
Eskişehir	100.0	-	-	-	-	100.0
Kayseri	93.2	-	5.4	-	1.4	100.0
Afyonkarahisar	85.1	6.8	1.3	-	6.8	100.0
Kırıkkale	50.0	28.8	9.7	7.7	3.8	100.0
Çankırı	90.5	7.1	-	-	2.4	100.0
Ortalama	78.4	14.7	2.6	2	2.3	100.0

İncelenen 7 ilde köyden göç etme düşüncesi olan üreticilerin, göç ettikten sonra buğday üretimine devam etme istekleri Çizelge 12'de verilmiştir. Üreticilerin %50'si köyden göç etse dahi buğday üretimine devam edeceğini, %21.9'u göç etmesi durumunda tarlasını kiraya vereceğini, %15.3'ü ise tarlasını boş bırakacağını belirtmiştir. Göç etme düşüncesi olan üreticilerin %43.8'inin tarlasını kiraya vermek, boş bırakmak

ve satmak suretiyle tarımsal üretim faaliyetini bırakacağı dikkate alındığında, göç düşüncesinin tarımsal faaliyetin sürdürülebilirliği noktasında ciddi problemlere yol açacağı da göz ardı edilmemelidir. Buğday üretiminden vazgeçmek demek; buğdayın alternatifsiz olduğu Orta Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin sulanmayan alanlarını üretim dışında bırakmak demektir. Bu durum on milyon tondan daha fazla buğdayı karşılayacak kapasitede besin açısından dışa bağımlılığın artması anlamına gelmektedir (Mızrak, 2021). Göç, tarımsal üretimde çalışacak genç işgücünün azalması, arazilerin atıl şekilde kalması, tarımda üretim ve verimin düşmesi, kırsal yoksulluğun artması gibi birçok sorunu da beraberinde getirecektir (Yalçın ve Kara, 2016). Araştırmanın yürütüldüğü illerde işletmelerinde hayvancılık faaliyeti de yapan üreticilerin göç etme konusunda karar vermesi, sadece bitkisel üretim yapan üreticilere göre daha zor olmaktadır. Zira hayvansal üretim, emek yoğun ve günlük ilgilenilmesi gereken bir faaliyet olup uzaktan belirli dönemlerde kırsalda bulunarak devamlılığının sağlanması mümkün değildir. İncelenen işletmelerde göç etme düşüncesi olan buğday üreticilerinin hiçbirinin işletmesinde hayvancılık faaliyeti olmadığı belirlenmiştir. Bu durum üreticilerin kırsaldan ayrılma düşüncesini güçlendirmektedir.

Trakya Bölgesinde Güngör ve ark. (2016) yaptıkları bir araştırmada, şehirlerde ve köylerde yaşamlarını sürdüren çiftçi profili detaylı incelenerek, sosyo-ekonomik açıdan birbirinden son derece farklı yaşam biçimlerine sahip; küçük ölçekli arazi işleyen memur, işçi veya esnaf şehirli çiftçiler, orta büyüklükte arazi işleyen köylü çiftçiler ve büyük ölçekli arazi sahipleri şehirli çiftçiler olduğu belirlenmiştir. Çalışmada; tarım arazilerinin küçülmesi nedeniyle tarımsal gelirin yetersiz olması, köy hayatının zor yanlarından uzaklaşma ve şehir hayatının çekici yönlerinden yararlanma isteği ve genç neslin daha iyi eğitim ve iş arayışlarına yönelmesi gibi nedenlerle çiftçilerin şehirlerde yaşamayı tercih ettikleri belirtilmiştir. Özdemir ve Polat (2018) yaptığı bir çalışmada ise kırsaldan göçlerin temel nedenlerinden birinin tarımsal eğitim eksikliği ve köylerdeki okulların kapatılması sonucu uygulanan taşınmalı eğitim sistemi olduğunu bildirmiştir.

Bu çalışmada da; göç etme fikrinde olan buğday üreticilerinin, göç edecekleri ilçe ve illerden buğday üretimini sürdürme niyetinde oldukları belirlenmiştir. Ayrıca yurt dışında ikamet eden üreticilerin bile yıllık izinlerinin buğday ekim, ilaçlama ve hasat dönemine denk gelen dönemlerinde buğday üretimi ile ilgilendikleri veya bu işlemleri bedel karşılığında yaptırarak buğday üretimini sürdürdükleri belirtilmiştir.

Çizelge 12. Kırsaldan Göç Etmeyi Düşünen Üreticilerin Buğday Üretimine Devam Etme Düşünceleri

	%
1 Göç ettiğim şehirden gelip / gidip üretimi sürdürürüm.	50.0
2 Tarlalarımı kiraya veririm.	21.9
3 Tarlalarımı boş bırakırım.	15.5
4 Tarlalarımı akrabalarım ekip biçer.	6.3
5 Tarlalarımı satarım.	6.3
Toplam	100.0

SONUÇ ve ÖNERİLER

Türkiye’de kırsal göçün özellikle küçük aile işletmelerinde gerçekleştiği ve Orta Anadolu ve Geçit Bölgelerinde bu işletmelerin özellikle ana gelir kaynağının buğday olması göz önüne alındığında üreticilerin göç düşüncesi buğday üretiminin sürdürülmesini önemli ölçüde etkilemektedir. Buğday; Türkiye için sadece bitkisel üretimin bir parçası olmaktan daha fazla sosyal, kültürel, ekonomik ve sanayi yapısına doğrudan etki eden bir ürün olarak geleneksel yapısını sürdürmektedir. Kendine yeterliliğin önem kazandığı günümüzde; sürdürülebilir buğday üretiminin sağlanması, üretici gelirinin tatmin edici seviyeye ulaştırılmasına, göçün önlenmesinden ziyade mevcut duruma uygun politikaların geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkiye’nin Orta Anadolu ve Batı Geçit Bölgelerinde bulunan Ankara, Kayseri, Yozgat, Çankırı, Kırıkkale, Eskişehir ve Afyonkarahisar illerinde buğday üreticilerinin; çiftçiliği ve buğday üretimini sürdürme ve kırsaldan göç etme düşüncelerinin incelendiği bu çalışmada; buğday üretimine devam edip etmeme kararları veya göç sonrası izleyecekleri yolun neler olduğu araştırılmıştır. Diğer birçok tarımsal faaliyet alanına göre daha az emek gerektiren buğday üretiminde insan işgücüne olan ihtiyaç günden güne daha da azalmaktadır. Tarımsal mekanizasyonun gelişmesi ile birlikte; toprak hazırlığı, ekim, gübreleme, ilaçlama ve hasat süreçlerinde makineleşmenin sağladığı kolaylıklar ile üreticilerin buğday üretimini sürdürürken, tarlasının bulunduğu fiziksel alanda ikamet etmesinin bağlayıcılığı da azalmaktadır. Bu durum bazı üreticilerin sosyal ve ekonomik sebeplerle şehre göç etmesine neden olurken geleneksel yapısı, alışkanlıkları, ek gelir gibi sosyo-ekonomik nedenlerle de buğday üretimine devam etmesini sağlamaktadır. Bu çalışmada üreticilerin sadece göç düşüncesi ve buğday üretimine devam etme kararı incelenmiş olup, bu düşünceye neden olan sosyal ve ekonomik faktörler üzerinde durulmamıştır. Çünkü; göç üzerinde birçok araştırma gerçekleştirilmiş, göçün nedenleri ve çözüm önerileri

tartışılmış fakat tarım sektöründe yapısal problemlerin çözülememesi ve gelişmişlik düzeyinin artması ile göç önlenemez bir duruma gelmiştir. Bu noktada önemli olan, göçün etkisini en aza indirmek ve mevcut duruma uygun politikalar geliştirmektir.

Kırsal göç; ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal alanlarda geniş bir etkiye sahiptir. Tarım sektörü de biyolojik, çevresel ve ekonomik boyutunun yanı sıra sosyal, kültürel ve siyasal boyutu nedeniyle kırsal göçten önemli ölçüde etkilenmektedir. Türkiye’de tarım politikaları ve kırsal göç her ne kadar sıkı bir ilişki içinde olsa da, sosyal politikalarla daha güçlü bir bağa sahiptir. Son yıllarda; çocuklarının eğitimi, sağlık imkanlarının yetersizliği, barınma kısıtları, teknolojik yetersizlikler ve kırsalın diğer dezavantajlı durumlarından dolayı ilçe ve il merkezlerinde ikamet etmesine rağmen, tarlalarının bulunduğu köylerinde buğday üretimini sürdüren üreticilerin oranında artış görülmektedir. Yapılan diğer araştırmalardan da görüldüğü üzere; tarımsal, ekonomik ve sosyal politikaların etkisi ile tarım işletmelerinde yeni bir yapı ortaya çıktığı görülmektedir. Bu yapı; şehirde ikamet edip buğday üretimini kırsalda sürdüren işletmeler şeklinde ifade edilebilir. Bu tip işletme sayısının önümüzdeki yıllarda daha da artacağı öngörülmektedir.

Araştırma yapılan iller hem buğday üretiminin fazla yapıldığı hem de il içine ve il dışına göç veren illerdir. Yozgat, Kırıkkale ve Çankırı illerinde kırsal alanda yaşayan nüfusun genel olarak Ankara’ya göç ettikleri, sosyal, kültürel ve ekonomik olarak geçmişten beri Ankara ile bağlantılarının olduğu belirlenmiştir. Bu illerde yaşayan üreticilerin, köylerinin bağlı bulunduğu ilçe, il merkezi veya Ankara’da da evlerinin olduğu veya buralarda ikamet eden yakınları bulunduğu gözlemlenmiştir. Yapılan çalışmada bu illerde kırsaldan kente yapılan kesin göçlerle birlikte dönemlik olarak yılın belli dönemi kente gidip tekrar kırsala dönülmesi şeklinde kısa süreli sosyal hareketlilik de yaygın olarak görülmektedir. Üreticilerin büyük bir bölümünün tarım dışı ek gelire ve sosyal güvenceye sahip olması ekonomik kaygılardan uzaklaşmasını ve kırsaldan daha rahat kopma düşüncesini güçlendirmektedir. Araştırma sonucunda; göç etme fikrinde olan buğday üreticilerinin, büyük oranda göç edecekleri ilçe ve illerden buğday üretimini sürdürme niyetinde oldukları görülmektedir. Üretim yapamayacak olan üreticilerin ise tarlalarını köyde kalan diğer akrabalarının üretim yapması veya başkalarına kiralama şekilde kullandıracakları belirlenmiştir. Ayrıca yurt dışında ikamet eden üreticilerin bile yıllık izinlerinin buğday ekim, ilaçlama ve hasat dönemine denk gelen dönemlerinde buğday üretimi ile ilgilendikleri veya bu işlemleri bedel karşılığında yaptırarak buğday üretimini sürdürdükleri belirtilmiştir. Böylece; Orta Anadolu ve Batı Geçit Bölgelerinde buğday üreticilerinin yakın ilçe ve illere yapacakları göçün, bu bölgedeki buğday üretimini önemli bir boyutta etkilemeyeceği sonucuna varılmıştır.

Teşekkür: Bu çalışmada; Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü tarafından desteklenen TAGEM/TEPAD/Ü/22/A8/P1/5215 numaralı “**TAGEM Tarafından Geliştirilen Buğday Çeşitlerinin Üretici Memnuniyeti Açısından Değerlendirilmesi ve Takibi**” isimli projeden elde edilen verilerden yararlanılmıştır. Çalışma alanında ankete katılan üreticilere ve çalışmalarımıza destek olan İl ve İlçe Tarım ve Orman Müdürlükleri çalışanlarına teşekkür ederiz. Bu makalede 2022 yılına ait araştırma verileri kullanılmış olup, çalışmanın yürütülmesi ve sonuçların yazılması esnasında araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan ederiz.

Çıkar Çatışması Beyanı: Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyan Özeti: Araştırmada “Katkı Oranına” göre yazar sıralamasına uyulmuştur.

KAYNAKLAR

- Ahsan, M. M. ve Duman, D. 2022. Kırsal Yerleşimlerde Gençlerin Göç Etme Eğilimleri ve Etkileri: Bitlis İli Adilcevaz İlçesi Örneği. *Journal of Academic Value Studies*, 8 (3): 231-243.
- Aytekin, A. 2019. Yeni kırsallık kavramı ve kırsal değişim: Kırıkkale ili kırsalı örneği. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Beşeri ve İktisadi Coğrafya Bilim Dalı, Yüksek lisans tezi, Elazığ.
- Bilgiçli, N. ve Soylu, S. 2016. Buğday ve un kalitesinin sektörel açıdan değerlendirilmesi. *Bahri Dağdaş Bitkisel Araştırma Dergisi*, 5 (2): 58-67.
- Demir, N. 2019. Kırsal göç olgusunun sosyo-ekonomik etkileri. *SETSCI Conference Proceedings* 4 (8): 296-299.
- Ekici, S. ve Tuncel, G. 2015. Göç ve insan. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1): 9-22.
- Güngör, G., Konyalı, S., ve Turan, D. Ç. 2016. Trakya Bölgesinde kırsal kesimin sosyo-ekonomik profili: şehirli çiftçiler. XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 25-27 Mayıs, Isparta.
- Gürbüz, M. ve Karabulut, M. 2008. Kırsal göçler ile sosyo-ekonomik özellikler arasındaki ilişkilerin analizi. *Türk Coğrafya Dergisi*, (50): 37-60.
- Güreşçi, E. ve Yurttaş, Z. 2008. Kırsal göçün nedenleri ve tarıma etkileri üzerine bir araştırma: erzurum ili ispir ilçesi kırık bucağı örneği. *Tarım Ekonomisi*, 14 (2): 47-54.

- Güreşçi, E. 2009. Kırsal göç ve tarım politikası arasındaki ilişki. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22): 51-67.
- Güreşçi, E. 2011. Türkiye'de köyden kente göç ve düşündürdükleri. *Sosyoekonomi*, 15 (15).
- Karabak, S. ve Kan, M. 2021. Total economic value of wheat landraces. *Wheat landraces*, 121-146.
- Kızılaslan, N. ve Arslan, F. 2022. Kırsaldan kente göç hareketlerinin nüfusun cinsiyet ve eğitim faktörlerine etkisi (Amasya ili örneği). *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, 11 (3): 147-158.
- Kutlar, İ. 2014. Türkiye'de kırdan kente göçün tarımsal üretime etkileri. XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 3-5 Eylül, Samsun.
- Mızrak, G. 2021. Yağışın düşük olduğu yörelerde buğday tarımı. ISBN: 978-605-70524-3-8. Ankara, 133 s.
- Özdemir, L. ve Polat, O. 2018. Sürdürülebilir kırsal kalkınma ve göçün önlenmesi için tarımsal eğitim önerisi: Bir pilot araştırma. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1): 62-79.
- Sevinç, G., Davran, M. K. ve Sevinç, M. R. 2018. Türkiye'de kırdan kente göç ve göçün aile üzerindeki etkileri. *İktisadi İdari Ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 3 (6): 70-82.
- TMSD (Türkiye Makarna Sanayicileri Derneği), 2022. <https://www.makarna.org.tr/> (Erişim: 02.03.2023)
- TOB, 2023. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, İddialar ve Gerçekler 2023, <https://www.tarimorman.gov.tr/Belgeler/IddialarveGercekler.pdf>
- TÜİK, 2022a. İllerin aldığı, verdiği göç, net göç ve net göç hızı, 1980-2022, <https://www.tuik.gov.tr/> (Erişim Tarihi 28.03.2023)
- TÜİK, 2022b. İl ve cinsiyete göre il/ilçe merkezi, belde/köy nüfusu ve nüfus yoğunluğu, 2007-2022, <https://www.tuik.gov.tr/> (Erişim:28.03.2023)
- TÜİK, 2022c. Bitkisel üretim istatistikleri. <https://biruni.tuik.gov.tr/> (Erişim:24.02.2023)
- TÜİK, 2023. Tahıl Denge Tablosu 2021-2022, <https://www.tuik.gov.tr/> (Erişim: 03.04.2023)
- USDA, 2023. <https://apps.fas.usda.gov/> (Erişim: 30.03.2023).
- Yalçın GE, Kara FÖ 2016. Kırsal Göç ve Tarımsal Üretime Etkileri. *Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 20(2): 154-158
- Yılmaz, M. 2019. Türkiye'de kırsal nüfusun azalması ve doğurduğu sonuçlar (özellikle hayvancılığa etkileri). *Uluslararası Türk-Rus Dünyası Akademik Araştırmalar Kongresi*, Ankara.
- Zencirci, N. 2015. Anadolu'da buğday hasadının sosyo kültürü ve diyalektolojisi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (3): 265-276.